

Зінченко С.В. Соціально-психологічні аспекти технологій освіти дорослих / Світлана Зінченко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / [ред. кол.: Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. та ін.]; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. – К., 2013. – Вип. 7. – С. 100-109.

УДК 374.7:316.612

Зінченко Світлана Володимирівна – старший науковий співробітник, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

E-mail: zn_sv@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЙ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Активні інноваційно-технічні, інформаційні та соціальні процеси, що відбуваються нині в усіх формах трудової діяльності, істотно змінюють освітню систему професійного навчання, що склалася і тривалий час відтворювалася, викликаючи до життя нові освітні ідеї й форми навчання, що значною мірою відповідають потребам і соціальному замовленню сучасного суспільства.

У зв'язку з цим практично необхідною та значущою для людства в цілому, для кожної організації, зацікавленої в розвитку й процвітанні, і для будь-якої дорослої людини, налаштованої на продуктивну діяльність, самореалізацію та творчість, стала ідея неперервної освіти, навчання “упродовж життя”.

Сфера професійної освіти дорослих, що знаходиться за межами спеціальної середньої та вищої професійної освіти, інтенсивно розвивається. Проте кадри для цієї системи нині спеціально не готуються.

Крім того, андрагогічна підготовка фахівців, які працюють у різноманітних організаціях і підприємствах, що здійснюють професійне

навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації дорослих людей – фахівців своєї справи, інституціонально практично не оформлена і здійснюється лише окремими освітніми організаціями, включеними безпосередньо в процес навчання дорослих людей. В той же час соціальна потреба у фахівцях, які навчають дорослих, зростає [7, с. 74-75].

Тому проблеми використання в навчальному процесі різних технологій навчання є актуальними як в практиці навчання, так і в наукових дослідженнях сфери освітніх послуг. Це й зумовило тему статті.

Відповідно метою статті є визначення значущості соціально-психологічних аспектів технологій освіти дорослих, оскільки до фахівців висуваються високі вимоги, що, в першу чергу, пов'язані з використанням інтернету й інноваційних технологій у професійній діяльності.

Вітчизняні психологи (Б.Г. Ананьєв, Ю.М. Кулюткін, Б.Д. Паригін та ін.) зазначають, що центральною проблемою психології навчання дорослих є проблема дорослої людини як суб'єкта навчання, проблема особистісних механізмів, що визначають психологічні особливості такої навчальної діяльності. Сучасні дослідження засвідчують, що спільна діяльність у процесі навчання здійснюється через навчальну, міжособистісну взаємодію.

Неефективна взаємодія у процесі навчання призводить до нерезультативної передачі знань, виникнення внутрішньогрупових конфліктів, труднощів у спілкуванні, що перешкоджає засвоєнню навчального матеріалу та розвитку особистості.

У зв'язку з цим перед педагогічною наукою стоїть завдання розробки ефективних програм і технологій навчання дорослих. Проте більшість технологій навчання дорослих є недостатньо технологічними, тобто затеоретизованими. Діяльнісна сторона – недостатньо конкретна, або надмірно прив'язана до конкретного навчального предмета.

Основою для вибору технологій навчання є, передусім, рівень самостійності дорослих учнів у навчальній діяльності. За допомогою

технологій можна передбачити міру репродуктивності чи творчості дорослих, які навчаються. Технології освіти спрямовані на навчання баченню проблеми, розуміння зв'язків, способи формування мотивації, постановку пізнавального завдання як мети та результату, формування особистісного сенсу діяльності, пов'язаного з усвідомленням особистісної значущості процесу пізнання і його результату. Крім цього, є технології, завдяки яким дорослі учні навчаються плануванню, проектуванню, моделюванню; технології, що навчають складанню завдань, висуненню і розробці гіпотези, формуванню способів рішення нормативно-стандартних і евристичних завдань, а також поєднанню евристичних і логічних процедур у вирішенні завдань; технології вирішення професійних завдань у конкретних умовах, перевірки правильності й ефективності рішення, оцінювання результату і внесення необхідних коректив [3, с. 12].

Отже, у навчальній діяльності формується пізнавальний інтерес, який є внутрішнім стимулом навчання. Завдяки цьому навчальний процес стає активним і творчим.

У зв'язку з цим в освіті дорослих широкого застосування набувають інтерактивні діалогічні освітні технології, що сприяють формуванню розуміння сутності запропонованого змісту, його функціональної значущості. Ці технології потрібно розглядати в контексті формування культури учасників освітньої взаємодії, що містить у собі систему програм акультурації, які виступають умовою відтворення та зміни соціального життя в усіх його основних проявах, зокрема загальнокультурному та професійному світоглядах, цінностях, нормах, освітніх технологіях, мотивації на самостійне особистісне та професійне зростання і саморозвиток, здатності до самоорганізації саморозвитку [1, с. 4].

Реалізація діалогічної взаємодії в процесі особистісного розвитку та групової динаміки як чинника технологізації особистісно орієнтованого й професійно орієнтованого навчання передбачає:

1. Забезпечення учасників інструментами самомоніторингу і самоаналізу, спрямованих на розвиток механізму рефлексії.

2. Формування навичок вільної комунікації, що забезпечує відкритий діалог між усіма задіяними сторонами, спрямований на формування взаємної компетентності і, як наслідок, взаємозбагачення і взаєморозвиток.

3. Групову динаміку, що втілюється в позитивній динаміці стосунків, взаємопідтримці та взаєморозвитку.

4. Здійснення спільних групових проектів, колективної рефлексії, що сприяють індивідуальному особистісному та професійному зростанню [4].

Ці підходи, в першу чергу, в повному обсязі реалізуються в соціально-психологічному тренінгу, в межах якого створюються умови для навчання, взаємонавчання, самодослідження, самовдосконалення.

Соціально-психологічний тренінг – це особливий вид ігрової діяльності, що імітує реальні умови діяльності та відображає динаміку людських взаємовідносин. Характерною особливістю тренінгу як ігрового методу навчання є його двоплановість. Учасник тренінгу одночасно здійснює реальну діяльність і діяльність, що має умовний характер.

Двопланове тренінгове навчання, що ґрунтується на ігровій діяльності, виконує певні функції.

Мотиваційна функція спрямована на активне навчання й психологічну готовність до засвоєння великих обсягів інформації; *навчальна* – на теоретичне засвоєння дисципліни і формування необхідних навичок та вмінь; *розвивальна* – на розкриття творчого потенціалу та розвиток індивідуальних здібностей; *комунікативна* – на встановлення контактів між учасниками тренінгу, формування прагнення до співпраці з високим рівнем довірливості і прийняттям один одного; *релаксаційна* – на зняття емоційної напруги, викликаній навантаженням на нервову систему при інтенсивному навчанні; *цікава* – на привнесення в навчання елементів захоплення і зацікавленості, що сприяє емоційному й інтелектуальному розкріпаченню [2, с. 12-13].

У соціально-психологічному тренінгу застосовуються практично усі методи навчання: інформування, групова дискусія, рольові та ділові ігри, аналіз ситуацій, психогімнастика, тестування, самотійна робота, індивідуальне консультування і т. ін. Вправи, завдання повинні відповідати таким вимогам: максимальна відповідність реальній діяльності дорослих учнів, розвиток конкретних здібностей, умінь, навичок.

Додатковими методами та прийомами є психомалюнок, психогімнастика, музична терапія, ведення щоденника, читання літератури.

Кожний з названих методів і прийомів має свою специфіку застосування та впливу на учасників гри. Досконале володіння цими методами й прийомами, професійний підхід до їх застосування у роботі з групою є для тренера необхідною умовою, яка дає можливість оптимально реалізувати програму соціально-психологічного тренінгу.

Увесь хід тренінгу складається з кількох умовних етапів: прийняття правил і принципів групової роботи, формування атмосфери доброзичливості та відкритості, знайомство з ефективними моделями взаємодії в межах вирішення професійних завдань, засвоєння моделей взаємодії з урахуванням індивідуальних здібностей дорослих учнів, підведення підсумків.

Тренінгові вправи необхідно виконувати в групах. Одні учасники тренінгу можуть практикуватися, а інші – виконувати функції спостерігачів. Учасники повинні працювати по черзі в кожній позиції, при цьому навчання є цінним в обох випадках. Окремі вправи або їх фрагменти можуть зніматися на відеоплівку. Після закінчення вправи необхідно проводити детальне групове обговорення особливостей взаємодії учасників.

З метою об'єктивнішого аналізу в певні моменти обговорення необхідно здійснювати перегляд відзнятих відеоматеріалів. Аналіз спрямовується таким чином, щоб учасники самотійно могли виділити певні закономірності, узагальнити їх і намітити шляхи подальшого розвитку. Акцент в навчанні

необхідно робити на саморозвиток і самовдосконалення учасників тренінгу на основі власної активності.

Основним завданням педагога є налаштування процесу групової взаємодії та виконання певних функцій: керівної – ознайомлення з програмою навчання, з правилами і цілями роботи, визначення порядку виконання завдань та їх змістовне наповнення; експертна – сприяння адекватному аналізу того, що відбувається і надання необхідної інформації; аналітична – коментування певних результатів роботи та групових процесів, підведення підсумків і формулювання висновків.

У цілому соціально-психологічний тренінг є активною формою навчання і повною мірою реалізує акмеологічні принципи навчання дорослих: 1) розвиток відбувається усвідомлено на основі набутого життєвого досвіду; 2) розвиток носить планомірний і контрольований характер [3, с. 7].

У зв'язку з цим А.У. Хараш виокремив форми переходу “закритого” спілкування у “відкрите”, тобто, від суб'єкт-об'єктного до суб'єкт-суб'єктного.

Сутність зазначених форм така:

- “рольовий захист”. Спілкування будується за принципом “бути як усі”;
- “дискусійний захист”. Це стан “псевдорозкриття”. Такий захист доповнює та виправдовує дефекти, що виникають у процесі виконання суб'єктом його соціальних ролей. Тут людина виставляє себе ніби “об'єктом” зовнішніх обставин;
- “відкритий захист”. Це стан відмови від кодованих засобів захисту самооцінки та переходу до відкритої стратегії “затикання рота” – залякування потенційного джерела негативних емоцій;
- “саморозкриття”. Відмова від захисту та перехід до стратегії довірливого діалогу. Тут відбувається добровільне перетворення себе в “об'єкт” вивчення [8].

Соціально-психологічний тренінг, як активна форма соціально-психологічного навчання, є цілісною психолого-педагогічною системою,

завдяки якій дорослий глибоко пізнає себе, інших людей, свої вміння спілкуватись і впливати на інших.

Багаторівневий зворотній зв'язок з учасниками навчального процесу дає змогу кожному розкрити позитивні якості своєї особистості, зрозуміти обмеженість власних способів і засобів спілкування, їх недосконалість.

Тому, на відміну від традиційних методів навчання, соціально-психологічний тренінг спрямований передусім на: стійку мотивацію до саморозвитку, розвиток особистості, формування ефективних комунікативних умінь, засвоєння навичок ділового та неформального спілкування, формування впевненості в собі та зниження тривожності у спілкуванні.

Ефективність занять в групах залежить від того, як будуть реалізуватись принципи соціально-психологічного тренінгу.

Принцип рівності позицій. Керівнику, який проводить заняття, відводиться роль “каталізатора”, який сприяє отриманню нового знання чи розвитку мислення. При цьому керівник сам виступає в ролі рівноправного учасника групи. Рівність позицій передбачає партнерські стосунки усіх членів групи, визнання цінності кожного, інтересів та прийняття один одного. Нарешті, принцип рівності діє тоді, коли кожен учасник тренінгу стає по чергово ніби керівником, лідером конкретної ситуації спілкування.

Принцип активності полягає в обов'язковому включенні в заняття усіх без винятку учасників групи. Кожному надається можливість продемонструвати себе, а свої дії та думки зробити предметом аналізу в групі. На цій основі здійснюється перевірка адекватності дій та за необхідності їх корекція. Принцип активності передбачає не засвоєння готових знань і прийомів, а самостійне відпрацювання найефективніших навичок спілкування.

Принцип зворотнього зв'язку передбачає відкрите, аргументоване та конструктивне висловлювання усіх членів групи щодо різних ситуацій, які виникають після виконання завдань. На цьому принципі ґрунтується набуття нового перцептивного, емоційного та когнітивного досвіду. Специфіка

зворотнього зв'язку тренінгу – це його описовий, а не оцінювальний характер, його невіддаленість, реальність як відправника, так і того, хто отримує, реалізація його в контексті групи.

Реалізація даного принципу дозволяє кожному учаснику тренінгу сформувати свій образ та образ іншого, створити умови для відповідної корекції. Це унікальна можливість “побачити себе очима інших”. Висловлена членами групи інформація стає основою для роздумів, що, в свою чергу, створює передумови для самокорекції особистості.

Для реалізації принципу зворотнього зв'язку слід дотримуватись певних умов: описовий характер зворотнього зв'язку, конкретність висловлювань, висловлювання щодо тих властивостей особистості, які реально можуть бути змінені.

Керівник групи може встановити правила зворотнього зв'язку: говорити лаконічно, говорити конкретно, говорити про реальні відчуття.

Правила прийому зворотнього зв'язку: слухати уважно, робити запит для додаткової інформації.

Зворотній зв'язок для педагога здійснюється через анкети, які учасники тренінгу заповнюють на кожному занятті. Вони дають можливість педагогу простежити динаміку таких показників: думка про тренінг, самопочуття учасника, задоволеність його своєю поведінкою під час роботи, бажання займатись тренінгом і т.ін.

Принцип довірливого спілкування в групі дозволяє створити елемент довіри, почуття спільності та причетності. Від дотримання цього принципу залежить ефективність тренінгу в цілому.

Принцип закритості групи полягає в збереженні учасниками тренінгу інформації один про одного, яка не повинна виноситись за межі групи [5].

При цьому позиція педагога характеризується яскраво вираженою спрямованістю на засвоєння учасниками групи теоретичних знань у їх безпосередньому відпрацюванні на практиці, на підтримку й допомогу в їх

особистісному розвитку. Цьому сприяє саме специфіка тренінгу як однієї із сучасних форм соціально-психологічного розвитку, адже набуття нового досвіду відбувається у тренінгу завдяки активній участі всіх членів групи та кожного зокрема.

Соціально-психологічний тренінг проводиться у групах із 8-12 осіб. За розміром групи поділяються на великі та малі; за офіційним статусом – на формальні та неформальні; за безпосередньою дією – на реальні та умовні; за рівнем розвитку – дифузні групи, корпорації, асоціації та колективи. Як правило, цикл занять розрахований на 30-50 годин, однак тривалість можна змінювати залежно від завдань, які необхідно вирішувати. Досвід свідчить, що тривалість занять, менша від 20-24 годин, не дає змоги певною мірою реалізувати оптимальну програму соціально-психологічної підготовки. Заняття можна проводити з інтервалом 1-3 дні по три години, але найефективнішою формою організації роботи є “марафон” (чотири дні до 9-10-ти годин). В останньому випадку втома дає додатковий позитивний ефект, оскільки знижується самоконтроль, а це, у свою чергу, сприяє саморозкриттю особистості. Використання відеозапису суттєво впливає на підвищення ефективності всієї роботи, тому що, як і зворотний зв’язок, відеозапис допомагає кожному учаснику тренінгу оцінити себе, свої позитивні та негативні якості. У процесі взаємодії членів групи між собою, під впливом їх взаємовідношень і зовнішніх факторів, відбувається розвиток (або рух) групи у часі, який визначає групову динаміку. Як підсумок – через зіставлення оцінки інших і своєї власної (з урахуванням, за необхідності, й думки тренера) можна сформувати певною мірою об’єктивний образ своєї особистості саме в контексті спілкування.

Під час проведення соціально-психологічного тренінгу у членів групи формуються навички глибокого самопізнання, пізнання інших людей, оволодіння інструментарієм проникнення у приховані мотиви. Така своєрідна психологічна лабораторія пізнання є школою дослідницького пошуку, оскільки

збагачує учасників тренінгу психологічними знаннями, які вони здобувають у емоційно насичених ситуаціях спілкування на основі аналізу всього того, що вони бачать, чують, відчувають. Дуже важливим є те, що завдання досить часто не планують заздалегідь, а додають у процесі заняття спільно всі члени групи.

До активних методів соціально-психологічного навчання належить не лише соціально-психологічний тренінг, а й тренінг самоствердження, підвищення почуття впевненості в собі. Їх об'єднує спрямованість на підвищення соціально-психологічної культури спілкування, яка є необхідним компонентом будь-якої професійної діяльності [6].

Таким чином, тренінг є ефективним груповим методом, завдяки якому учасники розкривають власний потенціал, відбувається особистісне й професійне зростання. За допомогою різноманітних технік дорослі учні усвідомлюють і долають власні психологічні проблеми, які перешкоджають вирішенню професійних і життєвих завдань.

Отже, соціально-психологічні особливості, що виникають і розвиваються в дорослому онтогенезі, торкаються того, що у соціально та психологічно зрілих людей домінують індивідуальні особливості, які задають сенс віковим особливостям і спрямовані на реалізацію відношення дорослих до довкілля, людей, різних видів навчання. Відповідно з'являється якісно нова здатність особистості, що виражається в самостійному пошуку, конструюванні зони найближчого розвитку. Вказані особливості і визначають специфіку навчання дорослих учнів та вибору відповідних технологій.

Література

1. Балюк С.В. Образовательная культура: методолого-психологические основания формирования и развития / Балюк С.В., Янчук В.А. // Кіраванне у адукацыи. – 2007. – № 8. – с. 4-9.
2. Дроздов И.Н. Семинар-тренинг как технология обучения взрослых людей / И.Н. Дроздов // Качество, содержание и технология образовательного

процесса: состояние, проблемы и перспективы: материалы межвузовской научно-практ. конф. – Владивосток, 2004. – с. 12-15.

3. Дроздов И.Н. Социально-психологический тренинг как эффективная технология обучения взрослых людей / И.Н. Дроздов // Региональная кадровая политика и механизм ее реализации в Дальневосточном федеральном округе: сб. материалов регион. научно-практ. конф. – Владивосток, ПИППККГС, 2002. – С. 75-76.
4. Образование на протяжении всей жизни: модельная программа підготовки андрагогов [Електронний ресурс]. – Режим доступу 02.03.2013: <dvv-international.by/wp-content/uploads/2010/02/Analiz-Belarus.doc>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
5. Скаковська Л.А. Організаційно-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу / Скаковська Л.А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу 11.02.2013: <http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=525>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Соціально-психологічний тренінг як засіб формування комунікативних навичок [Електронний ресурс]. – Режим доступу 08.09.2012: <<http://osvita.ua/school/teacher/1174/>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
7. Сухобская Г.С. Андрагогическая направленность профессионально-педагогического образования: социокультурные предпосылки / Г.С. Сухобская, Т.В. Шадрин // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета технологии и дизайна. Серия 3. Экономические, гуманитарные и общественные науки. – 2012. – № 1 – С. 74-82.
8. Сущность и характеристика подходов к социально-психологическому тренингу общения. Определение понятия «общение» в СПТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу 11.11.2012: <<http://www.psinside.ru/ndos-519-1.html>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

Зинченко Светлана Владимировна – старший научный сотрудник, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник отдела андрагогики Института педагогического образования и образования взрослых НАПН України.

E-mail: zn_sv@ukr.net

Социально-психологические аспекты технологий образования взрослых

Аннотация. В статье автор раскрывает значимость социально-психологических аспектов технологий образования взрослых. Анализирует социально-психологический тренинг как особенный вид игровой деятельности, с помощью которого имитируются реальные условия деятельности и отображается динамика человеческих взаимоотношений.

Ключевые слова: социально-психологические аспекты, технологии образования взрослых, социально-психологический тренинг.

Zinchenko Svetlana Vladimirovna – senior research fellow, Ph.D., senior staff scientist of Andragogy Department, Institute of Pedagogical Education and Adult Education of NAPS of Ukraine.

E-mail: zn_sv@ukr.net

Social and psychological aspects technology adult education

Summary. The author uncovers the importance of social and psychological aspects of adult education technologies as actual problem of using various educational technologies both in practice of teaching and in scientific research in the area of education service. Though, the inefficient interaction in educational process leads to ineffective transference of knowledge, the arising of intra-group conflicts, difficulties in communication that cause difficulties in learning school courses and development personality.

The base for the choice of education technologies is, first of all, the level of the adults' ability to study without assistance. Using the above mentioned technologies we can predict a degree of knowledge reproduction or creativity adult learners.

Educational technologies are aimed at training of problem vision, understanding the relationships, forming personal interest in activities associated with realizing personal importance of cognitive process and its results.

Therefore, interactive conversational educational technologies are getting very popular in adult education contributing in the formation of understanding the sense of proposed content and its functional significance. These technologies should be considered in the context of forming the culture of participants of educational interaction, which includes the system of acculturation programmes, acting as

condition of recovering and changing social life in its entire displays, especially in: generally cultural and professional outlooks, values, norms, educational technologies, motivations to personal and development process. Though, the author of the article analyses, socio-psychological training as a special kind of role-playing due to which, real conditions of activity are imitated, and, dynamics of human relations are displayed during the process of education.

Keywords: *socio-psychological aspects, adult education technologies, socio-psychological training.*